

Kur'an'ın Nizülünün 1400. Yılı Anısına

DIYANET İLMİ DERGİ

KUR'AN

- ÖZEL SAYISI -

DİB
YAYINLARI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI - 856
İLMİ ESERLER - 138

Tashih
İsmail DERİN

Grafik & Tasarım
Emre YILDIZ
Mücella TEKİN
İsa YÜCEL

Baskı
Cem Veb Ofset
Tel: (0312) 385 37 27

2.Baskı, Ankara - 2012

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 13.09.2011/57

ISBN
2012-06-Y-0003-856
ISBN: 978-975-19-5234-9
Sertifika No:12930

© Diyanet İşleri Başkanlığı
İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Bulvarı
No:147/A 06800 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 312 295 72 93 - 94
Faks: 0 312 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış
Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
Tel. (0312) 295 71 53 - 295 71 56
Faks: (0312) 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

KUR'AN VAHYİNİN TESPİTİ VE NAKLİ*

Insanlığa gönderilen son ilâhî kitap Kur'an, kendine has sebeplerden dolayı indiği andan itibaren yazılmış, ezberlenmiş, sürekli okunmuş, gerek vahyin kendisine geldiği Peygamber ve gerekse daha sonraki dönemlerde hiçbir değişikliğe maruz kalmadan mevcudiyetini günümüze kadar korumuştur. Şüphesiz ki böyle bir korunma, kolay değildir. Aradan asırlar geçmesine, seven sevmeyen birçok kimsenin bulunmasına, şartların kimi zaman oldukça olumsuzlaşmasına rağmen yine de aynen kalması şüphesiz özel bir ayrıcalığı gerektirmektedir. Ve bu ayrıcalık onun Kur'an olmasındandır. Kur'an olmasındandır, zira o son kitaptır ve son olmasından dolayı da birbirinden farklı koruma vasıtalarıyla muhafaza altına alınmıştır. İşte bu makalede, Kur'an'ın korunmasının farklı yolları ele alınacak, hangi yollarla yazıldığı, ezberlendiği ve sonraki nesillere nasıl aktarıldığı üzerinde durulacaktır.

Kur'an'ın yazılması, ezberlenmesi ve aktarılmasını yedi yönden incelemek mümkündür. Buna göre onun yazılması, ezberlenmesi ve korunması yedi önemli ve sağlam sebepten dolayı zorunlu hale gelmiştir. Her bir sebebe ayrı bir boyut olarak bakacak olursak bunlar: İlahi Boyut, Kur'anî Boyut, Peygamberî Boyut, Sahabe Boyutu, İbadet Boyutu, Tefsir Boyutu ve Psikolojik Boyut'tur. Şimdi bunları tek tek inceleyelim:

1. İlahi Boyut

Allah Teâlâ değişik dönemlerde insanlığa mesajını suhuf ve kitaplarla göndermiştir. Dolayısıyla her yeni kitabın gelmesiyle kendinden önceki kitabın yürürlüğü ya tamamen ya da kısmen kaldırılmıştır. Ancak Kur'an, bu ilahi mesaj silsilesindeki son kitap olması hasebiyle ayrı bir özelliğe sahiptir.

* Doç. Dr. Muhittin AKGÜL, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Böyle bir konumda olması da, tabii olarak onun ilelebet sağlam kalması ve korunması zorunluluğunu doğurmuştur.

Bu zorunluluk bizzat bu kitabın sahibi tarafından; “Kur’an’ı biz indirdik biz. Onun koruyucuları da biziz” (Hicr 15/9) ve “Elbette O, öyle eşsiz bir Kitap’tır ki, batıl ona ne önünden ne de ardından yol bulamaz (içine asılsız söz giremez), hikmet sahibi, çok övülen (Allah) katından indirilmiştir.” (Fussilet 41/42) şeklinde beyan edilmiştir.

Kur’an-ı Kerim’in her türlü değişiklikten korunması, sadece indiği zamana has bir özellik değildir. Aynı zamanda bu korunmuşluk, günümüze, oradan da kıyamete kadar devam edecektir. Bu da kaynak itibariyle onun sağlamlığından ileri gelmektedir. Kaynağının sağlam olmasından maksadımız, kendisinin ilâhî kökenli olduğunu iddia eden bir kitabın başlangıcından günümüze kadar her türlü müdahaleden beri olmasıdır. Yani ortaya çıktığı zaman kaynağının ilâhî olması yetmeyip, bu özelliğini sonuna kadar koruması gerekmektedir. İnsanlık tarihi, Allah’ın görevlendirdiği elçilerle doludur. Bu elçilerden her biri insanlığın saadeti adına en üst seviyede bir gayret ve azim göstermişlerdir. Ancak hepsinin istediği neticeye vardığı söylenemez. Bir kısmı değil gelmiş olduğu coğrafyadaki kimseler, yakınlarındaki insanlar tarafından dahi tasdik edilmemiş,¹ bazısının hayatına kastedilmiş,² bazıları da küçük bir topluluğa ancak kendisini dinletebilmiştir.³ Elbette ki bu menfi durum uyarmakla görevli peygamberin değil, karşısındaki inatçı topluluğundur. Ancak biz burada bir vakıayı tespit etmek için bunu hatırlatıyoruz. Yoksa peygamberler arasında bu yönden bir üstünlük olduğunu söyleyebiliriz.

- 1 Peygamberlerin tarihine baktığımızda, bu konumdaki pek çok peygamberin varlığını görürüz: “Allah kâfirlere, Nûh ve Lût’un hanımlarını misal gösterir. Onlar, salih kullarımızdan olan iki kulumuzun nikâhı altında idiler. Kocalarına karşı hainlik ettiler. Bu iki peygamber, Allah tarafından hanımlarının başına inen azaba engel olamadı. Onlara; “Diğer inkâr edenlerle beraber siz de cehenneme girin!” denildi.” (Tahrîm 66/10)
- 2 Hayatlarına kastedilen peygamberlerle ilgili olarak Kur’an’da açık bir bilgi olmayıp, sadece öldürdüklerine değinilmiştir: “Onlara: ‘Allah’ın indirdiklerine iman edin’ denildiğinde: ‘Biz, sadece bize indirilene iman ederiz’ derler. Ondandan sonra geleni inkâr ederler. Hâlbuki o, ellerindeki Tevrat’ı tasdik eden hak bir kitaptır. Ey Muhammed! De ki: “Eğer müminseniz daha önce Allah’ın peygamberlerini niçin öldürüyordunuz?” (Bakara, 2/91). “Şüphesiz Allah fakirdir. Biz ise zenginiz” diyenlerin sözünü Allah elbette işitmiştir. Onların söylediklerini ve peygamberleri haksız yere öldürmelerini yazacağız. Ve şöyle diyeceğiz: “Tadın o yakıcı azabı!” (Âl-i İmrân 3/181).
- 3 Hz. Nûh’u misal olarak verebiliriz. Kur’an, onun için şu ifadeyi kullanmaktadır: “Emrimiz gelip su, o tandırdan fıskırmaya başlayınca Nûh’a: ‘Her hayvan türünden birer çift, daha önce helakine hükmettiğimiz hariç, aile fertlerini ve iman edenleri gemiye yükle’ demiştik. Zaten onunla beraber ancak pek az kimse iman etmişti.” (Hûd 11/40)

2. Kur'anî Boyut

Kur'an'ın ezberlenmesi ve yazılmasını gerektiren diğer bir sebep bizzat kendisinde bulunmaktadır ki, o da mucizeliğidir. Allah Teâlâ gönderdiği her peygambere peygamberlik delili olarak farklı mucizeler vermiştir. Her peygamberin mucizesi aynı zamanda geldiği dönemdeki insanların mahir oldukları sahayla ilgilidir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) geldiği dönemde en revaçta olan ve zirvede bulunan şey ise, hitabet, şiir ve beyandır. Dolayısıyla Allah Rasûlü'ne verilen yüzlerce mucize yanında kendisiyle muarazaya davet edilen ebedi mucize Kur'an'dır.

Kur'an, eşsiz icazıyla bütün tarihe meydan okumuş, meydan okuduğu en yakın kimseler ise nazil olduğu dönemdeki kimselerdir. İnanan-inanmayanıyla Kur'an'ın bu değişik yönleriyle insanları cezp etmesi, ister istemez insanların ona karşı olan ilgilerini artırmıştır.

Günümüzde bile şayet bir şiir ya da nesir, gerçekten insanların ilgisine mazhar olmuşsa, insanlar ondan bigâne kalamamakta, hatta müellifini sevmeseler de onu ezberlemekte ve onu değişik vesilelerle okumaktadırlar. Kur'an-ı Kerim, herhangi bir kimsenin sözü değil, âlemlerin Rabbi olması hasebiyle Cenâb-ı Hakk'a ait bir sözdür. Etkinin, mükemmelliğin, eşsizliğin ve çekiciliğin zirvesinde bulunmaktadır. En kıymetli varlıklarının beyan gücü olduğu, başkalarına karşı kendilerinde bulunan şair ve hatiplerle övündükleri o dönemdeki Araplar, böyle bir söz şaheseri karşısında bigâne kalamazlardı ve kalmadılar da. İnananıyla inanmayanıyla ona koştular, dinlediler, etkilendiler, alışkanlıklarından vaz geçtiler, taassubun zirvesinde bulunmalarına rağmen bu etkinin cazibesi karşısında dayanamadılar ve bütün eski inançlarından vazgeçerek, Kur'an'ın Güneş'ten parlak ayetleri karşısında teslim-i silah ettiler. Bu teslim-i silah etme sadece eskiyi bırakmayla kalmadı, aynı zamanda buldukları bu eşsiz yeniye büyük bir içtenlikle sarıldılar, onu hayatlarının gayesi haline getirdiler, okudular ve ezberlediler.

Bırakın sadece inananları, inanmayan kimseler de, Kur'an'ın etkileyici üslubu karşısında onu gizli gizli dinlemekten kendilerini bir türlü alamıyorlardı. Nitekim Ebûsüfyan, Ebûcehil ve Ahnes b. Şerik bir gece birbirinden habersiz, gizlice Peygamberin Kur'an okumasını dinlemeğe giderler. Her biri bir yerde gizlenir, Peygamberin okumasına kulak verirler. Şafak atuncaya kadar dinlerler, şafakla beraber evlerine dönerken yolda karşılaşırlar. Birbirlerini kınarlar: Böyle bir âdet çıkarmayınız, sonra akılsızlarınızdan biri duyarsa içine kuşku düşürmüş olursunuz, derler.

İkinci gece yine herkes birbirinden habersiz eski yerine gider, şafak atınca kadar Kur'an dinledikten sonra evlerine dönerken yolda karşılaşır ve önceki gibi birbirini kınarlar. Fakat üçüncü gece yine aynı şey olur. Yine şafakla beraber evlerine dönerken karşılaşır ve bu kez bir daha buraya gelmemek üzere and içerler. O sabah Ahnes değneğini alıp Ebüsüfyan'a gider: Ey Ebû Hanzala! Muhammed'den dinlediklerin hakkında düşünceni söyle! der. Ebüsüfyan: Vallahi Ey Ebû Sa'lebe! Ondan öyle şeyler işittim ki onların anlamını biliyor, ne demek istediğini anlıyorum. Ama öyle şeyler de işittim ki ne anlamını biliyor ne de ne demek istediğini anlıyorum.

Ahnes oradan Ebücehil'in evine gider. Ey Ebulhakem! Muhammed'den dinlediklerin hakkında düşüncen nedir? der. Ebücehil şöyle cevap verir: Muhammed'den dinlediklerim mi? Bak, biz Abdi Menaf oğullarıyla öteden beri şerefte rekabet edegeldik. Onlar yedirdiler, biz de yedirdik, onlar bineksiz hacılara binek temin ettiler, biz de öyle yaptık, onların verdiğini biz de verdik; onlarla daima yarış atları gibi diz dize beraber kaldık. Şimdi onlar: "Bizim aramızdan, kendisine gökten vahiy gelen bir peygamber çıktı" dediler. Biz buna ne zaman erişiriz? Vallahi ona asla inanmaz ve onu asla kabul etmeyiz.⁴

Müşriklerin Kur'an'ı büyük bir hahişkarlıkla dinlediklerinin ve ondan ciddi anlamda etkilendiklerinin bir örneğini de Hz. Ebubekir'le ilgili koymak istedikleri yasakta görmekteyiz. Müşrikler Mekke'de Hz. Ebubekir'in (r.a.) evinde yüksek sesle Kur'an okumasına karşı geliyor, sebep olarak da çocukların ve hanımların gizlice onu dinlediklerini ve etkilendiklerini ileri sürüyorlardı.⁵ Demek ki Kur'an, kendini herkese dinletiyor, ilgilerini çekiyor ve tabii olarak da sürekli gündemde oluyordu. Böyle bir gündemde olma, kendisine sahip çıkılması ve ezberlenmesi doğal sonucunu doğuruyordu.

Edebî yönden insanların zirvede olduğu bir zamanda Kur'an, fesâhatıyla, belâğatıyla ve her türlü beşer ötesi özellikleriyle dosta-düşmana kendisini kabul ettirmiştir. Döneminin en meşhur ediplerini ve rakipsiz hatiplerini önünde diz çöktürmüştür. Onun gelmesiyle en büyük şairler utandıkları için şiirlerini söyleyemez olmuşlardır. Ona bir kısım iftiralar yapmışlar, ancak buna kendileri dahi inanmamışlardır. Kur'an'ın dili kendi konuştukları dil olduğu halde, onların öteden beri alıştıkları nesir ve nazım ölçülerinin tama-

4 İbn Hişâm, *es-Siratü'n-Nebeviyye*, 1/315-316; İbn Kesir, *Tefsir*, 5/81.

5 İbn Hişâm, a.g.e., 1/373.

men dışında, kendisine âit bir üslup içerisinde, onları hayran bırakmış ve onun karşısında aczlerini itiraf etmek mecburiyetinde kalmışlardır.⁶

Kur'an, hem Mekke hem Medine ve hem de daha sonraki zaman dilimlerinde şüphe edenleri muarazaya davet etmiştir. Bu meydan okuma karşısında nazîre getirip rekabet etmeleri için ciddi sebepler vardı: Arapların en çok önem verdikleri şey güzel ifade idi. İçtimai hayatlarında en mühim mevkiî zengin, kumandan veya sanatkâr değil, şair alıyordu. Bilen demek şair demektî. Bir şairin bir mısraî ile kabileler savaşa başlayabilir, savaşa tutuşanlar yine bir şairin şiirinin tesirinde kalarak sulh yapabilirlerdi. Panayrılarında başka mallar gibi beyan, belagat ve şiir teşhir edilirdi. Belagatta yarışma bir âdet idi. Binaenaleyh Kur'an meydan okumasaydı bile rekabet için sebep vardı.⁷ Ancak bütûn bunlara rağmen onlardan hiçbir kimse böyle bir işe tevessül etmemiştir. Kendine güvenen bazıları çıksa da, Kur'an'a nazîre olarak söylediği şeyler, hem o zaman hem de daha sonraki dönemlerde alaya vesile olmuştur. Böylelikle de Kur'an eşsizliğini herkese kabul ettirmiştir.

Kur'an'ın okunması ve ezberlenmesini zorunlu kılan diğer bir sebep, gerek Kur'an'ın gerekse Rasûlüllah'ın (s.a.s.) Kur'an-ı Kerim'i ezberlemeye yaptıkları teşviklerdir. Kur'an, onlarca ayetinde okunması, üzerinde inceden inceye düşünülmesi, tezekkür, taakkul ve tefekkür edilmesine teşvikte bulunmaktadır. Okumayan ve düşünmeyenleri yermekte ve kalpleri kilitli olarak nitelemektedir.

Kur'an kendisinin takva sahibi kimseler için hidayet rehberi olduğunu (Bakara 2/2), insanları en doğru yola, en isabetli tutuma yönelttiğini (İsra 17/9), onların hem dünya ve hem de ahiretlerini aydınlatan bir nur olduğunu (Nisa 4/174), tükenmeyen bir ticaret olup (Fâtır 35/29), kendisine sahip çıkmayanların kıyamet gününde pişman olacaklarını (Furkan 25/27-29) ve Rasûlüllah'ın (s.a.s.) onlardan şikayetçi olacağını (Furkan 25/30), Kur'an'a sırt çeviren ve onunla amel etmeyi terk edenlerin maddî-mânevî sıkıntılar içinde bocalayıp durdukları gibi, mahşerde de kör olarak haşrolacaklarını (Ta Ha 20/124-127) haber vererek hem okuma ve onunla meşgul olmaya teşvik etmiş hem de kendisiyle ilgilenmeyenleri tehdit etmiştir.

Bunun yanında Kur'an'ın mübelliği olan Rasûlüllah da (s.a.s.) konuyla ilgili bir hayli tahşidatta bulunmuştur. Kur'an'ın okunduğu yere meleklerin

6 Kâdı İyâz, *eş-Şifa*, 1/258-264.

7 Yıldırım, Suat, *Kur'an-Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, s. 172-173.

indiği, okunan yeri bir rahmet ve sekînenin kuşattığı⁸, en kıymetli hanenin içinde Kur'an okunan evin olduğu⁹, görev vermede Kur'an'dan daha fazla bileni tercih ettiği¹⁰, en hayırlı kişinin Kur'an'ı öğrenen ve öğretenin olduğu¹¹, Kur'an'ın kıyamette şefaathçi olacağı¹², okurken zorlanana iki kat sevap verileceği¹³, her harfine on sevabın olduğu¹⁴, ezberleyip veya okuyup da unutanın kıyamet gününde cüzzamlı olarak haşrolacağı¹⁵, insanın leh ve aleyhinde delil olacağı¹⁶ ve hafızasında Kur'an'dan bir şeylerin olmadığı kişilerin harabe bir eve benzediği¹⁷ gibi terğib ve terhipler bunlardan sadece bazılarıdır.

İşte bu denli açık emirler, teşvikler ve yermeler karşısında ashabin duyarsız kalması imkânsızdı. Bunları duyan ashap her şeyden daha fazla Kur'an'a önem veriyor, yazıyor, ezberliyor ve değişik zamanlarda da okuyordu.

Kur'an, ashabin ruhlann gıdası, ahlaklarının temeli, ibadetlerinin esası, günlük zikirleri ve aynı zamanda tebliğlerinin de vasıtasıydı. Bunun için Kur'an, adeta kendisinin okunmasını, yazılmasını ve ezberlenmesini kendinden zorunlu kılyordu.

Kur'an'ın kendisinden kaynaklanan diğer bir ezberleme ve yazma sebebi de, parça parça inmesiydi. Daha önceki kutsal kitaplar bir defada indirilmiş, Kur'an ise 23 yıl gibi uzunca bir zaman dilimine yayılmıştı. Bu da onun ezberlenmesi ve yazılması hususunda ciddi kolaylıklar sağlıyordu.

3. Peygamberî (s.a.s.) Boyut

Kur'an-ı Kerim'in yazılması ve ezberlenmesi hususunda belki de en önemli vasıta Hz. Peygamberdi. Zira Kur'an, Rasûlüllah'a (s.a.s.) kendisine gelen vahyi başkalarına aynen aktarmasını emrediyordu. يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ: "Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilen buyrukları tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan risalet vazifesini yapmamış olursun. Allah seni, zarar vermek isteyen-

8 Ebû Dâvûd, Salat 349; Tirmizî, Kıraat 3; Müslim, Zikir 38.

9 Dârimî, Sünen 2/429-430; Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, 7/171.

10 Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, 7/161.

11 Buhârî, Fedâilu'l-Kur'an 21; Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'an 15.

12 Müslim, Müsâfirin 252.

13 Buhârî, Tevhid 52; Müslim, Müsâfirin 244; Ahmed b. Hanbel, 6/98.

14 Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'an 16.

15 Ebû Dâvûd, Vitr 21.

16 Müslim, Tahâret 1; Tirmizî, Daavât 85; Nesâî, Zekât 1.

17 Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'an 18; Dârimî, 2/429.

lerin şerlerinden koruyacaktır. Allah kâfirlere hidayet etmez, emellerine kavuşturmaz.” (Maide 5/67)

a. Ezberlemesi: Kur'an-ı Kerim, ümmî bir topluluk içinde ümmî olarak yetişen Hz. Peygambere nazil oluyordu. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in (s.a.s.) en fazla önem verdiği işlerin başında kendisine inen vahyi muhafaza etmek ve aynı zamanda başkalarına ulaştırmak geliyordu. Nitekim o da bunu yapıyordu. Yani öncelikle kendisi iyi bir şekilde onu ezberliyor, sonra da etrafındaki kimselere ulaştırıyordu. Şu ayet de bahsettiğimiz bu gerçeği dile getirmektedir.

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ : “Okuma yazma bilmeyenlere, içlerinden kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen Allah'tır. Daha önce ise onlar apaçık bir sapıklık içindeydiler.” (Cuma 62/2).

Rasûlüllah (s.a.s.), kendisine gelen vahyi ezberleme ve onu muhafaza etme konusunda son derece hırslıydı. Cibril tarafından kendisine getirilen vahyi kaçırırım endişesiyle bu konuda çok acele davranıyor, bunun için de dilini hemen hareket ettiriyordu. Hz. Peygamberi (s.a.s.) çok zor durumda bırakan bu hal, Cenab-ı Hakk'ın bu konudaki şu teminatlarıyla son bulmuş oldu: “Ey Muhammed! Cebrail sana Kur'an'ı okurken acele ederek onunla beraber dilini oynatma. Onu bir araya toplamak ve okutmak şüphesiz bizim işimizdir. Biz onu Cebrail'e okuttuğumuz zaman sen onun okuyuşunu takip et. Sonra onu açıklamak şüphesiz bizim işimizdir.” (Kıyame 75/16-19); “Mülkün gerçek sahibi olan Allah her şeyden yücedir. Ey Muhammed! Kur'an vahyedilirken, henüz bitmeden okumaya kalkma. “Rabbim! İlmimi artır” de.” (Ta Ha 20/114)

Böylelikle kendisine inen vahyi en sağlam şekilde ezberleyen Allah Rasûlü (s.a.s.), Yüce Yaratıcı'nın emrettiği şekliyle onu insanlara ulaştırıyor, aynı zamanda onunla gecelerini ihya ediyor ve namazlarını süslüyordu. Bunun yanında bir de Cibril ile birlikte her yıl bir defa o zamana kadar inen vahyi yeniden okuyorlardı. Bu durum vefat yılında ise iki defa tekrarlanmıştı. Hz. Âişe ve Fâtima'nın şu rivayetleri de bunu göstermektedir: “Cibril bana her yıl Kur'an'ı bir defa arz ediyor. Bu sene ise bu iki defa meydana geldi. Bununla ecelimin yaklaştığını hissediyorum.”¹⁸

b. Yazdırması: Kur'an, başlangıçtan itibaren Hz. Peygamber tarafından yazdırılıyordu. Nitekim Kur'an-ı Kerim, Mekke müşriklerinin şu itirazlarını bize aktarmaktadır: "Dediler ki: (Bu Kur'an) evvelkilerin masallarıdır, onları yazdırmış, sabah-akşam onlar kendisine okunuyor." (Furkan 25/5) Bununla birlikte şu ayetler de Kur'an'ın başlangıçtan itibaren yazıldığına ve sayfalarda olduğuna işaret etmektedir: "O elbette şerefli bir Kur'an'dır. Korunmuş bir kitaptadır. Ona tertemiz ellerden başkası dokunamaz." (Vakıa 56/77-79) "Hayır, o bir öğüttür. Dileyen onu düşünüp öğüt alır. (O) sahifeler içindedir; şerefli, şanlı. Yüce ve temiz (sahifeler)." (Abese 80/11-14)

Aynı zamanda hicretten önce Hz. Ömer'in Müslüman olmasına vesile olan hadise¹⁹ de göstermektedir ki, vahiy daha ilk günden itibaren yazıyla tespit edilmektedir.

Hz. Peygamber, meleğin kendisine getirmiş olduğu vahyi ezberliyor, sonra vahiy kâtiplerinden birisini çağırarak gelen kısmı, ait olduğu yeri de kendisi belirterek yazdırıyordu. O dönemde değişik milletler yazı malzemesi olarak farklı malzemeler kullanıyordu. Çinliler ottan yaptıkları kâğıda yazıyorlardı. İnsanlar kâğıt yapımını onlardan öğrendiler. Hintliler beyaz ipek parçalarına, İranlılar ise manda, sığır, koyun ve vahşi hayvan derilerinden tabaklanmış (işlenmiş) derilere, beyaz ince taşlara, bakır, demir ve benzerlerine, düzgün ve yapraksız hurma dalına, koyun ve develerin kürek kemiklerine yazıyorlardı. Onlara komşu olmaları sebebiyle Arapların kullandığı yazı malzemesi de buydu. Nebi (s.a.s.) peygamber olarak gönderilip, Kur'an-ı Kerim nazil oluncaya dek Araplar bu durumdaydı. Allah Rasûlü (s.a.s.) bazı yazışmalarını deriye yazmıştı. Ashap uzun süre dayanması veya o zaman ellerinde mevcut olması sebebiyle Kur'an'ın ince deriye yazılması konusunda icma etmişti.²⁰ İşte vahiy kâtipleri de vahyi tabaklanmış deri, hurma dalları, yassı taşlar, tahta levhalar, deve ve koyunların kürek kemikleri gibi o gün için kullanılan yazı malzemelerine kaydediyorlardı.²¹ Rivayetlerden de anlaşıldığı

19 Dâru'n-Nedve'de alınan bir karara göre Hz. Ömer Rasûlüllah'ın hayatına son verecekti. Yolda giderken ashaptan Nuaym b. Mes'ûd'a rastlayan Ömer (r.a.), ondan kız kardeşi ve eniştesinin de Müslüman olduğunu öğrenince yolunu değiştirip, önce onları öldürmeye yöneldi. Evin kapısına vardığında içeriden Kur'an sesi geliyordu. İçerdekiler Ömer'in geldiğini anlayınca vahyin yazılı olduğu parçaları gizleyiverdiler. Ömer, onların okuduklarının ne olduğunu sordu ve cevabını da beklemeden eniştesini tartakladı. Buna dayanamayan kız kardeşi Fâtüma araya girerek Müslüman olduklarını haykırdı. Daha sonra okudukları bölümleri getirdiler. Ömer bunları heyecanla okumaya başladı. Okuduğu şeylerden aşırı bir şekilde etkilenen Ömer, Müslümanlığa yöneldi ve Hz. Peygamber'in yanına giderek Müslüman olduğunu ilan etti. İbn Hişâm, a.g.e. 1/342-350

20 Kettani, Muhammed Abdulhay, et-Terâtibu'l-İdariyye, (Çev:Ahmet Özel), İz Yayıncılık, 1/206-207.

21 Zerkeşi, Bedrûddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, 1/238; Draz, Muhammed A. *En Mühim Mesaj Kur'an*, (Ter:Suat Yıldırım), 1/36; Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an*

üzere Hz. Peygamber, muhtemel bir yanlışlığı düzeltmek için gelen vahyi yazdırdıktan sonra kâtipten onu okumasını istiyordu. Kâtip de onu okuyordu. İyice sağlamlaştırılmış bir hale getirilen bu metni daha sonra ashaptan isteyen kimseler kendileri için şahsî nüshalara istinsah ediyorlardı.²² Yazılan bir nüsha da Allah Rasûlü'nün evinde muhafaza ediliyordu.²³

Hatta Allah Rasûlü (s.a.s.) kâtiplere zaman zaman taktikler veriyor ve yazının şekliyle ilgili ikaz ediyordu. Mesela kâtibe; "Mürekkebi ıslah et, kalemi yont, be harfini doğrult (biraz uzat), sin harfini biraz dişleri belli olarak yaz, Rahman'ı uzat ve Rahim'i güzel yaz."²⁴ tavsiyesinde bulunurdu.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) yazının şeklinin yanında kâtiplerin kalemi nasıl tutacakları ve nereye koyacaklarına varıncaya kadar ilgilenirdi. Mesela vahiy kâtiplerinden olan Muaviye bir defasında yazarken, Rasûlüllah (s.a.s.) bir aralık başka bir şeyle meşgul olunca kalemi ağzına koydu. Rasûlüllah (s.a.s.) ona bakarak; "Ey Muaviye! Yazı yazdığımda kalemi kulağının üstüne koy. Bu, hem senin için hem de yazdıran için daha hatırlatıcıdır."²⁵ buyurdu.

Kur'an, Rasûlüllah'a (s.a.s.) parça parça, sûre sûre, bazen bir ayet şeklinde, hatta bazen bir ayetin de bir bölümü olarak nazil oluyordu. Hz. Peygamber (s.a.s.) kendisine vahyedilen her ayeti okuyarak, etrafındakilere öğretiyor, aynı zamanda bunlar direkt olarak kendisinden duymayanlara da ulaştırılıyordu. O dönemde herkes büyük bir iştihak içerisinde gelecek olan vahyi bekliyor, geldiği zaman da hemen öğrenmek için harekete geçiyordu. Hatta Rasûlüllah'ın (s.a.s.) düşmanları bile Kur'an'a bigâne kalamıyor gerek rekabet ve hücumlarına muvafık gelen zayıf noktaları tespit etmek için olsun, gerek edebî zevklerini tatmin etmek için olsun, çok defa Kur'an ayetleri okunurken onu dinlemek istiyorlardı. İnanmayanlar Kur'an-ı Kerim'den bu derece etkileniyordu ise, Müslümanların etkilenmesi ve ona karşı ilgileri elbette bunun çok ötesindeydi. Kur'an, ruhlarının gıdası, ahlâklarının esası, ibadetlerinin temeli, tebliğde onların vasıtaları, gündelik zikirleri ve aynı zamanda tarihleridir. Tek kelimeyle söylemek gerekirse o, hayatı düzene koyan ilahi kitaptır.²⁶

İlimlerine Giriş, s. 58; Sâlim Muhaysin, Muhammed, *Târihu'l-Kur'an'il-Kerim*, s. 130-131.

22 Zerkânî, Muhammed Abdulazim, *Menâhilü'l-İrfân Fi Ulûmi'l-Kur'an*, 1/246-247; Hamidullah, Muhammed, *Kur'an-ı Kerim Târihi*, (Çev: Salih Tuğ), s. 43.

23 Suyutî, Celâlüddin, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, 1/185.

24 Kadı İyaz, *eş-Şifa*, 1/506.

25 Kettani, a.g.e, 1/210.

26 Draz, age., 1/35-36.

Kur'an'ın büyük bir bölümü Mekke'de nazil oldu. Hz. Muhammed (s.a.s.) insanları Kur'an'la dine davet ediyordu. Gerek ilk Müslüman olarak Hz. Ebubekir'in gerek diğer Mekkelilerin ve gerekse Mekke dışından gelen şahıs ve kabilelerin İslam'a davetleri Kur'an'dan pasajlar okuma şeklinde vuku buluyordu.²⁷ Dolayısıyla bütün bir tebliğ hayatı, kendisine inen vahiy ile olan Rasûlullah (s.a.s.), her vesileyi Kur'an'la insanları buluşturmaya, ondan haberdar etmeye ve ezberlenmesine yönelik kullanıyordu.

Allah Rasûlü (s.a.s.) gelen vahiyleri önce bütün ashabından erkeklere, sonra ayrı bir toplantıda kadınlara okumayı adet haline getirmişti. Ayrıca Rasûlullah (s.a.s.) bizzat hanımlara özel günler tahsis etmiş ve kendisi de Kur'an öğretmişti.²⁸ Özellikle de ilk dönemlerde bütün himmetleri Kur'an vahyinin yazılmasına teksif etmiş, Kur'an dışında başka bir şeyin yazılmasını yasaklamıştı.²⁹

En zor şartlarda bile Rasûlullah (s.a.s.) yanından vahiy kâtiplerini ve yazı malzemesini eksik etmiyordu. Böylece her zaman gelmesi muhtemel olan vahiy pasajlarını yazdınıyor ve başkalarına ulaştırıyordu. En zor zamanlardan biri şüphesiz hicret esnasıydı. Burada bile yanında, aynı zamanda vahiy kâtipliği yapan Hz. Ebubekir, Âmir b. Führeyre ve yazı malzemeleri vardı. Bunun böyle olduğunu yoldayken onlara yetişen ve kendisine eman verdikleri Sûraka'dan biliyoruz.³⁰ Çölün ortasında o günkü o son derece ağır şartlarda Rasûlullah (s.a.s.) yine de yanından yazı malzemesini eksik etmemişti. Bu da Kur'an'ın her durumda yazılmasını, ezberlenmesini ve korunmasını sağlıyordu.

4. Sahabe Boyutu

Resûl-i Ekrem (s.a.s.) vahiy geldiği zaman yanında bulunanlara onu okur, ashabın birçoğu bu ayetleri ezberler, sonra onları başkalarına da ezberletirdi. Kur'an-ı Kerim'in ehemmiyeti yalnız onun ahlaki telkinler ve içtimai hükümlerle dolu olmasında değildi. Kur'an-ı Kerim bundan ibaret olsa onun mealini hatırda tutmak kifayet ederdi. Fakat müminler, Kur'an'ın ilahi vahiy olduğuna inanıyorlardı. Kur'an'ın her kelimesi ve her harfi ilahi bir kaynaktan geliyordu. Onun için onun her harfi ve her kelimesi gökten inen bir define idi. Her Müslüman bu ilahi defineyi en kıymetli ve en emin yerde, kalbi-

27 Örnekler için bkz. Azami, Muhammed Mustafa, *Kur'an Tarihi*, s. 95-96.

28 Buhari, İ'tisam 10.

29 Müslim, Zühd 72; Ahmed b. Hanbel, 3/12.

30 Buhari, Menakibu'l-Ensâr 45; Nesâi, Kasame 47; Ahmed b. Hanbel, 4/176.

nin samimiyet hariminde saklıyordu. Müslümanlar, bu Kitab-ı Mübîn uğruna her fedakârlığa göğüs germişler, onun hidayet ve feyzine ermek için mallarını, canlarını, yerlerini yurtlarını elhasıl hayatta değerli tanınan her şeyi terk etmişlerdi.³¹ Kur'an'ın vahyolunan her ayeti onlara yepyeni bir hayat üflüyordu. Kur'an'ın her ayetini bilmek ve öğrenmek Müslümanlar için en aziz bir gaye idi. Müslümanlar içinde bir işle meşgul olanlar günlerinin bir kısmını işlerine güçlerine sarf ederler, diğer kısmını Rasûl-i Ekrem'in huzurunda geçirirlerdi. Müslümanlar içinde yeni bir vahiyden derhal haberdar olmak için Hz. Peygamber'in (s.a.s.) huzuruna nöbetle gelenler vardı. Sahih-i Buhari'nin nakline göre Hz. Ömer (r.a.) bir gün bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.s.) huzuruna gelir, bir gün de Ensar'dan olan komşusunu gönderirdi. Gerek kendisi gerek arkadaşı Hz. Peygamber'in (s.a.s.) huzurundan döndükleri zaman, o gün alınan vahiy ve diğer meydana gelen olayları birbirlerine anlatırlardı. Bundan başka ashap içinde bütün vakitlerini Rasûlullah'ın (s.a.s.) mescidinde geçirenler vardı. Bunların bütün işi gücü, Allah Rasûlünden (s.a.s.) feyz almak ve ona nazil olan ayetleri ezberlemektir.³²

İlk dönemlerden itibaren ashap bütün himmetini Kur'an'ın yazılmasına vermişti. Mekke dönemi bütün zorluklara, boykot, tehlike ve yasakların bütün şiddetiyle devam etmesi gibi tehlikelere rağmen benzeri görülmemiş bir metanet ve fedakarlıkla Kur'an'a sarılıyor, onun gönüllere inşirah veren ayetleriyle teselli oluyor ve her geçen gün bağlılıkları daha da artıyordu. Ashap, kendilerinin bu denli sahip çıkıp ezberlemelerinin yanında, çevre kabilelere de irşatçı olarak gidiyor ve onlara Kur'an öğretiyordu.

Allah Rasûlü (s.a.s.) Medine'ye teşrif ettiklerinde, orada bile Kur'an'ı ezberleyen ashapla karşılaşmıştı ki, işte bunlar Mekkeli ashapın yetiştirdikleri kimselerdi. Mesela Hz. Peygamber'e (s.a.s.) Medine'de Zeyd b. Sabit takdim edilmiş ve tanışılmıştı. O gün için 11 yaşında olan Zeyd 16 sureyi ezbere biliyordu.³³

Medine'ye teşriflerinden sonra da sadece kendisi öğretmekle yetinmemiş, aynı zamanda bazı kişileri Kur'an öğretmekle görevlendirerek Medine'ye gelen herkes böylece hemen Kur'an öğrenmiş oluyordu. Dışarıdan biri Medine'ye geldiğinde Rasûlullah (s.a.s.) Ensar'dan birini görevlendirir ve görevlendirdiği kişiye; "Ona İslam'ı anlat ve Kur'an'ı öğret" diyerek, gelen

31 Ashapın Kur'an'la olan ilişkisi için bkz: Çapan, Ergun, *Kur'an-ı Kerim'de Sahabe*, Işık Yayınları, İzmir 2002.

32 Şibli, Mevlana, *Asr-ı Saadet*, (Ter: Ömer Rıza Doğrul), 4/76.

33 Hakim, *Müstedrek*, 3/476.

kimsenin bu konudaki sorumluluğunu ona verirdi. Abdullah b. Muğaffel adındaki sahabi der ki, 'aynı durum benim için de oldu. Ben de bana anlatması ve Kur'an'ı öğretmesi için Ensar'dan birisine emanet edilmişim.'³⁴

Ashabın insanlara Hz. Peygamber (s.a.s.) hayattayken Kur'an öğrettiklerine dair pek çok örnek vardır. Mesela Ubade b. Sabit, Allah Rasûlü (s.a.s.) hayattayken başkalarına Kur'an öğretenlerdendi. Übey b. Ka'b da Medine'de aynı görevi yapıyor, hatta sadece Kur'an dersine gelenlere değil, a'ma olduğundan dolayı mescide gelmekte zorluk çeken bir kişinin düzenli olarak evine gidip ona da evinde öğretiyordu. Hatta Mescid-i Nebevi'de ashap birbirlerine Kur'an öğretirken zaman zaman Allah Rasûlü'nün yanlarına geldiği olurdu. Bu bir aradaki insanlar siyah, beyaz, Arap ve Arap olmayan unsurlardan oluşurdu.³⁵

Mekke'de de Daru'l-Erkâm vardı. Müşriklerin tazyiklerinden dolayı Allah Rasûlü ashabi gizlice burada toplar, ashap da müşriklerin istirahatta oldukları ve dışarıya çıkmadıkları vakitleri kollar, burada gelen vahiyleri okur ve ezberlerdi. Medine-i Münevvere'de de okuma evleri vardı ve buralar Kur'an öğretimine tahsis edilmişti.³⁶

Mekke döneminde Kur'an'ın yazıldığına dair onlarca örnek vardır. Bunlardan en bilineni Hz. Ömer'in (r.a.) Müslüman olmasına vesile olan olaydır. Eniştesinin ve kız kardeşinin evine geldiğinde duyduğu Kur'an onu etkilemiş, sonra da içeri girince yazılı Kur'an pasajları saklanmıştı. Sonraki süreç malumdur. İşte bu olay da göstermektedir ki, gelen vahiy ashap tarafından yazılıyor ya da yazdırılıyor, sonra da elden bırakılmamacasına okunuyordu.

Kısa süre içerisinde Kur'an'ı ezberleyen insanların sayısı dalga dalga artarak çoğaldı. Öğrenen bu kimseler sadece öğrenmekle kalmıyor, çevreye de öğretmeye gidiyorlardı. Bu başkasına öğretme işi de aslında daha Mekke döneminde başlamıştı. Mesela Musab b. Umeyr ve İbn Ümmi Mektûm, hicretten önce Medine'ye Kur'an öğretme göreviyle gönderilmişti. Musab (r.a.) Medine'de Esad b. Zürrare'ye misafir olmuştu; onunla birlikte Ensar'ın evlerini dolaşır, kendilerine Kur'an okumayı öğretirdi. Muaz b. Cebel de hicretten sonra bu maksatla Yemen'e gönderilmişti.³⁷

34 Azami, a.g.e, s.99-100.

35 Azami, a.g.e, s.100.

36 Çelebi, Ahmet, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, (Çev.Ali Yardım), s. 59.

37 Zerkani, a.g.e,1/234.

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) sayı itibariyle yeterli miktarda vahiy kâtibî vardı. İşte bu vahiy kâtipleri Rasûlüllah'a (s.a.s.) inen her vahiy hemen akabinde ashâbın huzurunda yazıyorlardı. Bunların dışında diğer ashâp da kendi güç ve imkânları ölçüsünde inen bu vahiy bölümlerini yazma ya da başkasına yazdırma konusunda adeta yarışıyorlardı. Aynı zamanda ashâp ezberledikleri ayetleri indiği şekliyle ezberlemek için sabah-akşam Rasûlüllah'a (s.a.s.) okuyorlardı. Sahabe-i Kiram Kur'an'ın gerek yazılması gerek ezberlenmesi ve gerekse okunması hususunda o kadar büyük bir gayret sarf ediyorlardı ki, onların bu gayretleri Kur'an'ın da haber verdiği gibi, kâfirlerin şu şekildeki iftiralarına sebep oluyordu:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا وَقَالُوا أُسَاطِيرَ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْنَى عَلَيْهِ بُكْرَةٌ وَأَصِيلًا. "Kâfirler: 'Kur'an onun uydurduğu bir yalan olup, bu hususta başkaları da kendisine yardımcı olmuşlardır' diye iddia ettiler. Onlar böylece kesin bir yalan söyleyip zulmettiler. Ayrıca; 'Onun söyledikleri, kendisi için yazdırtmış olduğu ve sabah akşam kendisine dikte ettirilen önceki nesillerin efsanelerinden başka bir şey değildir?' dediler." (Furkân 25/4-5)

Medine dönemi, gerek şartların müsait olması gerekse ashâbın sayısının hızlıca artması meseleyi daha da hızlandırdı. Özellikle Suffe denilen ilk Peygamber Üniversitesi bu işin kaynağını oluşturdu. Rivayetlerin bildirdiğine göre yaklaşık 900 sahâbi Suffe'den faydalanıyordu.³⁸ Bedir Savaşı'nda alınan esirlerin, ashaptan on kişiye okuma-yazma öğretme şartıyla hürriyete kavuşturulma kuralı, okuma-yazmaya daha da bir ivme kazandırdı. Tabii olarak öğrenilen okuma yazmadan sonra ilk okunan ve ezberlenen metinler Kur'an metniydi.

Efendimizin eşleri ve başka kadınlar da hanımlara Kur'an öğretiyordu. Hz. Aişe, Hz. Hafsa, Hz. Ümmü Seleme ve Kerime binti Sa'd³⁹ bunlar arasındadır.

Medine'de Hz. Peygamber'e (s.a.s.) vahiy kâtipliği yapmış 65 sahâbinin isimleri kaynaklarda tek tek zikredilmektedir. Hatta bunların biyografileri detaylı bir şekilde müstakil eserlerde bir araya toplanmıştır.⁴⁰ Zaten Allah Rasûlü'nden (s.a.s.) kısa bir süre sonra meydana gelen Yemame savaşında şehit edilen Kur'an hafızlarının sayısının yetmiş olması da, Kur'an ezberleme

38 Azami, a.g.e, s.98.

39 İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, 9/52.

40 Bkz: Azami, Muhammed Mustafa, *Küttâbu'n-Nebî*.

işinin ne kadar hızlı ve yaygın bir şekilde sürdürüldüğünün önemli bir kanıtıdır.

Ashaptan bekâr olanlar Mescid-i Nebevi'deki Suffe'ye gidiyor, Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) gözetiminde Kur'an'ı okuyor ve aralarında müzakere ediyorlardı. Zira Rasûlüllah (s.a.s.), ashabını hem Kur'an'ı ezberlemeleri hem de müzakere etmeleri konusunda teşvik ediyordu. Öyle ki, Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) Mescidi, Kur'an okuyanların sesleriyle inliyordu. Hatta şu ayet de bundan dolayı nazil olmuştu:

“Rablerine, sırf O'nun rızasını ve cemaline kavuşmayı umdukları için sabah akşam yalvaranlarla beraber sıkıntılara karşı candan sabret.” (Kehf 18/28)

Suffe, sadece fakirlerin barındıkları bir mekân olmayıp, aksine Kur'an'ı ezberleyip, hükümlerini müzakere edenlerin eğitim gördükleri bir üniversiteydi. Suffe'nin bu özelliğinden dolayı idi ki, Rasûlüllah (s.a.s.) defalarca oradaki bu sahabilerden, başka yerlerdeki kabilelere Kur'an öğretmeleri ve dini meseleleri anlatmaları için öğretmenler gönderiyordu. Medine-i Münevvere'de -Allah oranın şerefini arttırsın- kâriiler “Kur'an okuyanlar” için özel bir yer vardı. Burası, ta Rasûlüllah'ın (s.a.s.) hicretten önce Medinelilere Kur'an öğretmesi için gönderdiği Mus'ab b. Umeyr'in (r.a.) zamanından beri, dışarıdan Kur'an öğrenmek için gelenlerin kaldıkları bir mekândı. Aynı zamanda Allah Rasûlü (s.a.s.), Kur'an okumada maharetli olan ashaba, diğer insanlara öğretme görevini, insanlara da, kendi gösterdiği bu kişilerden Kur'an'ı öğrenmelerini bildirmişti. Öyle ki Medine-i Münevvere maharetli Kur'an okuyucuları olan “kurrarlarla” dolup taşıyordu. Allah Rasûlü de (s.a.s.) bu kurrarlardan grup grup, civar bölgelerde Müslüman olan insanlara Kur'an öğretmeleri ve dini konularda rehberlik yapmaları için gönderiyordu. İşte bu Kur'an öğretmenlerinin sayısı oldukça fazlaydı. Bunlardan sadece yetmiş tanesi Bi'r-i Maüne'de kalleşçe şehid edilmiştir.⁴¹

Kur'an-ı Kerim'i ezberleme konusunda ashabın yöntemi, önce ayet grupları şeklinde onları öğrenmek, sonra da sureler halinde ezberlemektir. Bundaki gaye, bu metodu kullanarak herkesin Kur'an'ı ezberlemede kendi gücü nispetindekini alması ve her vesilede Kur'an ezberleyenlerin sayılarını çoğaltmaktır. Ashaptan bazısı Kur'an'ın tamamını ezberliyordu. Bazısı ondan birkaç sure ezberliyordu. Diğer kısımlarını da başkaları ezberlemek suretiyle ortaklaşa tamamını ezberlemiş oluyorlardı. Böylece Kur'an'ın tamamı, asha

41 Kevserî, *Makalat*, s.103.

arasında paylaşılarak tam bir şekilde ezberlenmiş oluyordu. Fakat ashaptan Kur'an'ı ezberlemeyenlerin büyük bir çoğunluğu da yanlarında birisi Kur'an'ı yanlış okuduğunda bu yanlışını hemen düzeltecek Kur'an bilgisine sahipti. Bu da onların sürekli Kur'an okumalarından ve onu çokça dinlemelerinden ileri geliyordu. Ashabın içinde sabah namazı gibi kıraatı dıştan okunan namazlarda cemaate imamlık yapanlar vardı ki, bunlar bu namazlarda Kur'an'ın en uzun ilk yedi suresini okuyorlardı.

Gerek Kur'an, gerekse Kur'an'la ilgili diğer ilimleri Kûfe'de İbn Mesûd'dan okuyarak mezun olan pek çok alim vardır. Yine Ebû Mûsa el-Eş'arî, Basra'nın Camisinde talebelerini gruplara ayırıyor, her gruba öğretmesi için bir öğretmen tayin ediyor, sonra da kendisi bunların hepsine güneşin doğuşundan öğlen vakti girinceye kadar hem Kur'an'ın talimi hem de ezberletilmesi dersi veriyordu. Şam'da da vefat edinceye kadar aynı faaliyeti her gün Ebu'd-Derdâ (r.a.) yapıyordu.⁴²

Tevrat ve İncil'in hafızları yoktur. Bir papaz ya da hahamın kendi kutsal kitabını ezberleme geleneği yoktur. Müslümanlara gelince, gerek ashaptan gerekse daha sonraki dönemlerde yaşayan sayısız Müslüman tarafından Kur'an-ı Kerim'in ezberlendiği görülür. Zaten ümmet-i Muhammed'in (s.a.s.) geçmiş kitaplardaki bir özelliği de kitaplarının hafızalarında bulunması yani ezberlenmesidir. İbn Ebi Hatim'in Katade'den rivayetine göre Hz. Musa, kendisine verilen Levhalar içerisinde kitaplarının hafızalarında olduğu bir ümmetin anıldığını görüp de; قال: تلك يا رب إني أجد في الألواح أمة أناجيلهم في قلوبهم فاجعلهم أمتي. قال: تلك يا رب، bunları benim ümmetimden kıl deyince, Yüce Mevla; "Onlar Muhammed'in (s.a.s.) ümmetidir."⁴³ buyurdu.

Kur'an'ın bilinmesi, yaşanması, öğretilmesi ve neşri hususunda büyük teşvikler, ondan yüz çevrilmesi, ihmal edilmesi ve önemsenmemesi hususunda da büyük tehditler vardır. Bunlar da sahabeyi, Kur'an hususunda daha titiz davranmaya sevk ediyordu. Bununla ilgili olarak sadece bazı ayet ve hadisleri örnek verecek olursak durum daha da açığa çıkmış olacaktır:

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّنْ تَبُورَ لِيُزِيدَهُمْ أَجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ

"Allah'ın kitabını okuyanlar, namazlarını gereği gibi kılanlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık infak edenler, tükenmeyen bir kazanç umarlar. Böylece Allah, onların mükâfatını eksiksiz verir ve lütfuyla da artırır.

42 Kevserî, a.g.e, s. 103-104.

43 Suyuti, *el-İtkân*, 1/165.

Şüphesiz O, çok affedendir. Şükürün karşılığını bol verendir.” (Fâtır 35/29-30) Burada Kur'an okuma, namaz kılmanın ve zekât vermenin önüne alınmıştır.

كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ : “Bu Kur'an, ayetlerini iyice düşünsünler, akıl sahipleri ibret alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.” (Sad 38/29) Burada Kur'an'ın iyice düşünülmesi, hatırlanılması ve öğüt alınmasına vurgu yapılmıştır.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ : “Biz, indirdiğimiz hidayeti ve delilleri insanlara kitapta açıkladıktan sonra onları gizleyenlere, işte onlara, Allah lânet eder. Hem de bütün lânet edebilenler lânet eder. Ancak tevbe edip kendilerini düzelten ve Allah'ın indirdiğini açıklayanlar müstesna. İşte onların tevbelerini kabul ederim. Ben tevbeleri çokça kabul eden ve çok merhamet ederim.” (Bakara 2/159-160) Burada da Kur'an'ın ve hidayetinin başkalarına açıklanmayıp gizlenmesinin çok büyük bir suç olduğu belirtilmektedir.

Konuyla ilgili olarak Rasûlüllah (s.a.s.); “Herhangi bir cemaat, Allah'ın evlerinden bir evde toplanır, Allah'ın kitabını tilavet eder ve aralarında onu müzâkere mevzuu haline getirirlerse, şüphesiz üzerlerine huzur ve sekîne iner, rahmet kendilerini kaplar, melekler onları kuşatır ve Allah Teâlâ onları nezdindeki hayırlı topluluk arasında zikreder.”⁴⁴ buyurmuşlardır ki, burada da Kur'an'ın ezberlenmesi için önemli teşvikler vardır.

Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sonraki dönemlerde de gerek ashap ve gerekse ashaba yetişen nesil olan Tabiin döneminde, Kur'an'ın toplanması, çoğaltılması, hareke ve noktalanması hususlarında çok titiz gayretler olmuştur. Bunlara da çok kısa da olsa değinmek gerekir.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra onun yerine Müslümanların halifesi olarak Hz. Ebûbekir seçildi. Bu dönemde riddet denilen İslâm'dan çıkma hadiseleri ve ayaklanmalar çıktı. Hz. Ebûbekir ordular hazırlayarak başlayan bu olayların üstüne gitti. Hicretin 12. yılında Yemame savaşında Müslümanlar büyük kayıplar verdiler. Özellikle de bu savaşta yetmiş Kur'an hafızı şehit oldu. Bu acı durum Hz. Ömer'i endişeye sevk etti. Hemen Hz. Ebûbekir'in yanına giderek, Kur'an'ın zayi olmasından korktuğunu, bunun için de Kur'an'ın hemen cem' edilip bir kitap haline getirilmesi gerektiğini söyledi.

44 Müslim, Zikir 38; Ebû Davûd, Vitir 14; Tirmizi, Kur'an 10; Ahmed b. Hanbel, 2/252, 407; İbn Mâce, Mukaddime 17.

Hız. Ebübekir önce bu tekliften kaçındı. Onun kaçınmasının sebebi, Rasûlüllah'ın yapmadığı bir işi kendisinin yapacak olmasıydı. Fakat onun bu kaçınmasına rağmen Hız. Ömer iyice ısrar etti. Sonunda Allah Teâlâ Hız. Ebübekir'in göğsünü bu işe yatkın hale getirdi. Hız. Ebübekir de bu durumu, daha sonra belirteceğimiz bazı sebeplerden dolayı uygun gördüğü Zeyd b. Sâbit'e anlattı. Başta o da Hız. Ebübekir'in kaçındığı gibi kaçınmasına rağmen, Hız. Ömer ve Hız. Ebübekir'in ısrarları ve telkinleriyle Kur'an'ın toplanması ve bir kitap haline getirilmesi fikrini ve bu işi üzerine almayı kabul etti.⁴⁵

Üzerine aldığı bu ağır görevde haklı olarak aşırı bir hassasiyet gösterdi. O, ne ezberlediğine ne yazdığına ve ne de kulaktan duyduğuna itimad etmeyip, bu önemli konuda iki esasa dayandı: Bunlar getirilen vahyin Hız. Peygamber'in huzurunda yazılmış olmasıyla, insanların bunu ezbere bilmiş olmalarıydı. Hatta bundan da öte getirilen vahyin Hız. Peygamber huzurunda yazıldığına dair iki de şahidi şart koştu. Bu iki şahit hususunda İbn Hacer: "Belki de iki şahitten maksat, hıfz ve yazıdır." derken, Sehâvî: "Maksat, o iki şahidin bu yazılı metnin Rasûlüllah'ın huzurunda yazıldığına şahadet etmeleridir veya bu iki şahidin bunun, kendisiyle Kur'an'ın indiği vecihlerden olduğuna şahadet etmeleridir." der. Ebû Şâme de; "Onların maksatları sadece hıfzla yetinmeyip Hız. Peygamber'in huzurunda yazılmış olanın aynısını yazmaktı. Bunun içindir ki Tevbe sûresinin sonu hakkında, Zeyd; "Onu Ebû Huzeyme'den başkasında bulamadım." demiştir. Yani onu Ebû Huzeyme'den başkasında yazılı olarak bulamadım, demektir. Çünkü Zeyd, yazılı olmadıkça sadece ezberle yetinmiyordu.⁴⁶

Hız. Ebübekir devrinde bir araya getirilen sahifelere el-Mushaf denilmiştir. Mushaf-ı şerif Hız. Ebübekir'den sonra Hız. Ömer'e intikal etmiş; o yaşadığı müddetçe kendisinin yanında durmuş, vefat edince kızı Hafsa'ya kalmıştır.⁴⁷

Hız. Ebübekir zamanında toplanılan şekliyle Kur'an, Hız. Ömer'in hilafeti boyunca ve Hız. Osman döneminin başlarına kadar aynen kaldı. Hız. Osman döneminde devletin sınırları genişlemiş, Medine'deki ashab tebliğ ve irşad amacıyla farklı yerlere dağılmıştı. Gidilen her beldede halk, oraya gelen sahabinin öğrettiği kıraatı talim ediyordu. Mesela Küfe'liler Abdullah b. Mes'ûd'un,

45 Zerküşî, a.g.e, 1/233-234; Zerkânî, a.g.e, 1/249-250; Hamidullah, a.g.e, s. 44-45; Sofuoğlu, Mehmed, *Tefsire Giriş*, s. 36-37.

46 Suyûtî, a.g.e, 1/184-185; Zerkânî, a.g.e, 1/252-253.

47 Zerküşî, a.g.e, 1/234; Zerkânî, a.g.e, 1/253; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, s. 71; Yıldırım, a.g.e, s. 66.

Basra'lılar Ebû Mûsâ el-Eş'ârî'nin, Şam'lılar Übey b. Ka'b'ın kıraatını öğreniyordu. Böylelikle bu beldeler arasında bazı kıraat farklılıkları meydana gelmişti. Çünkü Hz. Ebûbekir döneminde yazılan mushaf, yedi harf (lehçe) göz önünde bulundurularak, yani bazı kelimeler lehçelere göre değişik telaffuzları gösterecek şekilde yazılmıştı. Çoğunlukla imlası aynı olduğu halde telaffuzu farklı olabiliyordu.

Yeni Müslüman olan kimseler diğer lehçeleri bilmediklerinden, öğrendikleri kıraatin başkası mümkün olmayan tek kıraat olduğuna inanıyorlardı. Bunun için de çeşitli tartışmalar meydana gelebiliyordu. Bunun üzerine Hz. Osman, muhacirleri ve ensârı toplayarak, durumu onlarla istişare etti. Akabinde Hz. Hafsa'ya da haber göndererek, Hz. Ebûbekir döneminde bir araya getirilen ve daha sonra Hz. Ömer tarafından kendisine bırakılan mushafı istedi. Hafsa da bu istek üzerine mushafı ona gönderdi. Hz. Osman; Zeyd b. Sâbit, Saîd b el-Âs, Abdurrahman b. El-Hâris ve Abdullah b. Zübeyr'i istinsah işi ile görevlendirdi. Şayet ayetlerin yazımı hususunda bir tereddüt meydana gelecek olursa, Kureyş imlasına göre yazmalarını da emretti.⁴⁸

Bu istinsah işi aslına tamamen uygun olarak gerçekleştirildikten sonra asıl nüsha yeniden Hafsa'ya iade edilmiştir. İstinsah edilenler ise ciltlenerek resmî, nihai, değişmez birer nüsha olarak belli başlı İslâm başkentlerine gönderilmiştir. Bundan sonra bu resmi nüshalara uygunluk göstermeyen bütün nüshalar geçersiz sayılmıştır.⁴⁹ Hatta Hz. Osman, Müslümanları bir kitap üzerinde birleştirmek ve bir yönüyle bu konulardaki ihtilafa son vermek için diğer nüshaların yakılmasını emretmiştir. Mushafların yakılmasıyla ilgili olarak bazı müsteşrikler kendilerine göre sanki Kur'an yakılmış ve bazı şeyler ondan zayi olmuş şüphesini atmak için gayret sarf etmelerine rağmen emellerine nail olamamışlardır. Zira bu konudaki rivayetler büyük bir titizlikle incelendiğinde onları haklı çıkaracak bir durumun olmadığı açık bir şekilde görülecektir.⁵⁰

Yazılan bu mushaflar camide okunarak Müslümanların ittifakına mazhar oldu. Birisi Medine'de bırakılıp diğer üçü, o zamanın başlıca İslâm merkezleri olan Şam, Kûfe ve Basra'ya gönderildi. Başka bir rivayete göre ise bu

48 Kur'an'ın Hz. Osman zamanında istinsahı ile ilgili daha geniş bilgi için bkz: Suyûtî, a.g.e, 1/187-190; Zerkânî, a.g.e, 1/255-288; Hamidullah, a.g.e, s. 46-50; Cerrahoğlu, a.g.e, s. 72-87; Yıldırım, a.g.e, s. 66-70.

49 Zerkânî, a.g.e, 1/259; Draz, a.g.e, 1/40-41; Cerrahoğlu, a.g.e, s. 72.

50 Bu konudaki şüpheler ve cevaplarıyla ilgili olarak bkz: Zerkânî, a.g.e. 1/260-279; Cerrahoğlu, a.g.e. s. 76-77; Ulutürk, Veli, *Kur'an'ın Muhafazası ve Yakılma Hadisesi*, Yeni Ümit Dergisi, Sayı: 6,7,8 ve 9. sayıları; Ca'feryân, Resûl, *el-Kur'an ve De'vî't-Tahrîf*.

mushafların sayısı yedidir. Bunlardan üçü Mekke, Bahreyn ve Yemen'e gönderilmiştir.

Bazı Şiiler, Hz. Osman'ın Kur'an metnini tahrif ettiği, daha doğrusu Hz. Ali ile ilgili birtakım ayetleri Mushaf'a dâhil etmediği hususunda ithamda bulunabilmişlerdir. Bu iddia gerçekten doğru olsaydı Kur'an'ın istinsahı sırasında sayıları oldukça fazla olan hafız sahâbinin bu mushafları kendi ezberleriyle karşılaştırarak böyle bir şeyin var olduğunu ortaya koymaları gerekirdi. Hatta bu siyasetten memnun olmayan İbn Mes'ûd bile Hz. Osman tarafından istinsah ettirilen nüshaların sıhhatini ikrar etmiştir. Kısaca Şiiler dâhil bütün İslâm âleminde 13 asırdan beri okunan yegâne mushaf, Hz. Osman tarafından istinsah edilen mushaftır. Şiinin en mühim kollarından biri olan İmamiye fırkasının Kur'an-ı Kerim'e dair akidesini Ebû Ca'fer şöyle ifade etmektedir: "Yüce Allah'ın, Rasûlü Hz. Muhammed'e (s.a.s.) vahyettiği Kur'an-ı Kerim'in kemiyetine ait inancımız şudur: Bu Kur'an, şu anda insanların ellerinde bulunan Kur'an'dan başka bir şey değildir. Müslümanların çoğunluğu tarafından kabul edilen sure sayısı 114'tür; ancak bize göre Duha ve İnşirah, Fil ve Kureyş ve aynı zamanda Enfâl ve Tevbe sureleri ayrı ayrı sureler olmayıp, başlı başına müstakil birer suredir. Kur'an hakkındaki bu düşüncemizden başka, asıl Kur'an'ın bundan daha fazla olduğu iddiasıyla ilgili bir inancı bize nispet eden kimse bizim hakkımızda yalan söylemiştir."⁵¹

Mushafın noktalınması, ilk önce hicri 65 yıllarında Abdulmelik b. Mervân (v. 86/705) zamanında ciddi bir ihtiyaçla başlamıştır. Başlangıçta hareketin yerini tutmak üzere noktalama işaretleri kullanılmıştır. Fetha yerine harfin üstüne bir nokta, kesre yerine harfin altına bir nokta, zamme yerine harfin önüne bir nokta, sükûn yerine de iki nokta konuluyordu.

Noktalama icraatının ilk olarak Ebu'l-Esved ed-Düeli (v. 69/688), Hasan Basrî (v. 110/728), Nasr b. Âsım (v. 89/707) veya Yahya b. Ya'mûr tarafından yapıldığı bildirilse de, doğru olanın Ebu'l-Esved'in başlamış olup, diğerlerinin ise bu sistemin geliştirilmesinde önemli rollerinin olmasıdır. Zaten Nasr ile Yahya, Ebu'l-Esved'in talebeleri olup, Abdu'l-Melik'in isteği üzerine Haccac tarafından bu işle görevlendirilmişlerdi.

Rivayet edildiğine göre, Basra valisi Ziyad, Ebu'l-Esved'e haber göndererek Allah'ın kitabını doğru okutabilmek için bazı işaretler koymasını istemişti. O, buna karşı isteksiz duruyordu. Fakat bir gün Kur'an okuyan biri: **أَنَّ اللَّهَ** **بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ** (Tevbe 9/3) ayetindeki resûl kelimesinin harekesini ötre

yerine esre ile verasülîhi tarzında okuyarak manayı alt üst etti. Zira asıl anlamı "Allah da Rasûlü de müşriklerden uzaktır." iken, bu okuyuşla "Allah, müşriklerden ve Rasûlü'nden uzaktır." oluyordu. Ebu'l-Esved; "Hâşâ! Allah, Rasûlü'nden uzak olmaz!" diyerek valinin teklifini kabul etti. Neticede fetha için harfin üstüne bir nokta, kesre için altına bir nokta, zamme için harfin önüne bir nokta koydu.

Daha sonra yine Abdülmelik (v.86/705) döneminde şekil itibariyle birbirine benzerlik gösteren harfleri ayırtetmek için noktalamaya (i'câm) ihtiyaç duyuldu. Bu ayırım için de nokta kullanılınca bu defa hareke maksadıyla konulan sistemle çakıştı. Bu yüzden daha önce harekeleme için yapılan noktalama işlemi ile harfleri birbirinden ayırt etmek için yapılan noktalama işleminde ayrı renkteki mürekkepler kullanıldı. Bir süre sonra da harekeleme içinde şu anda bildiğimiz işaretler kullanılır oldu.

Hicri üçüncü asırdan sonra Mushaf'ın yazısı daha da iyileştirilip güzelleştirildi. İnsanlar surelerin isimlerini ve ayetlerin sayısını, ayet başlarını belirten işaretleri; durulması lazım olan yerler için mim, durulması yasak olan yerler için lamelif, durmakla geçmek eşit ve caiz olan yerler için cim... gibi işaretler geliştirdiler.

Başlangıçta pek çok kimse Mushaf'a herhangi bir şeyi karıştırmamak için nokta ve harekeyi uygun görmemişti. Ancak zamanın ilerlemesiyle bu hareketin zarureti ortaya çıkmış oldu. Ve bu icraat gayet normal karşılandı.⁵²

5. İbadet Boyutu

Kur'an-ı Kerim'in yazılması ve ezberlenmesi konusundaki diğer bir saik de okunmasının ibadet sayılmasıdır. İslam'ın şartlarından olan namaz ibadetinin geçerli olması için her rekatinde ondan bir miktar okunması şarttır. Dolayısıyla imanla şereflenen her mü'minin en başta yapması gereken şey, Kur'an'dan hiç değilse namazın geçerli olacağı bir miktarı ezbere okuyabilmesidir. İslam'la müşerref olan aşap efendilerimiz, namazlarını büyük bir titizlikle eda ediyor, uzun kıraatlerle namazlarını süslüyorlardı. Her konuda örnek aldıkları kişi Hz. Peygamber (s.a.s.) olduğu gibi, uzun namaz kılmada da Rasûlüllah (s.a.s.) onlara örnekti.

Namaz Hz. Peygamber'in (s.a.s.) büyük bir istekle arzuladığı bir ibadetti. Başka hiçbir zevk, ona namazın verdiği zevki vermiyordu. Onun içindir ki,

52 Kur'an'ın hareke ve noktalanmasıyla ilgili geniş bilgi için bkz: Zerkeşi, a.g.e, 1/376-380; Suyûtî, a.g.e, 2/1182-1184; Cerrahoğlu, a.g.e, s. 88-95; Hamidullah, a.g.e, s. 51-90.

bir gün şöyle buyurmuştu: *حُبِّبَ إِلَيَّ: النِّسَاءُ، وَالطِّيبُ، وَجُعِلَ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ* “Bana (üç şey) sevdirildi: Kadın, güzel koku; namaz ise benim gerçek göz aydınlığım.”⁵³ Bu hadisi takviye eden Taberânî'nin rivayet ettiği başka bir hadislerinde de Efendimiz şöyle buyurmaktadır: *إِنَّ اللَّهَ جَعَلَ لِكُلِّ نَبِيٍّ شَهْوَةً وَإِنَّ شَهْوَتِي فِي قِيَامِ اللَّيْلِ* “Allah her nebiye bir arzu, istek ve şehvet vermiştir. Bana gelince, benim şehvetim gece namaz kılmaktadır.”⁵⁴

Nitekim Ebû Zerr'in (r.a.) rivayetine göre: “Bir gece sabaha kadar Rasûlüllah (s.a.s.) namaz kıldı. O gün sabaha kadar: *إِنْ تَعَذَّبْتَهُمْ فَأَتَهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ*”⁵⁵ ayetini (Mâide 5/118) okudu ve ağladı.”⁵⁵

İbn Mesud (r.a.) diyor ki: Bir gün Allah Rasûlü'yle beraber gece namazı kılmaya azmettim. Geceyi onunla geçirecek ve onun yaptığı ibadeti ben de yapacaktım. Namaza durdu, ben de durdum. Fakat bir türlü rûkûa gitmiyordum. Bakara suresini bitirdi, “Şimdi rûkûa gider.” dedim; fakat O, devam etti; sonra Âl-i İmrân'ı, sonra da Nisa suresini okudu ve ardından rûkûa vardı. Namaz esnasında o kadar yorulduğum ki, bir ara aklıma kötü düşünceler geldi. Onun için dinleyenler arasından biri sordu: Ne düşünmüştün? İbn Mesud (r.a.); “Namazı bozup, onu namazıyla baş başa bırakmayı düşünmüştüm.”⁵⁶

Abdullah b. Amr da şu hâdiseyi naklediyor: Bir gece Allah Rasûlü'nün arkasında namaza durdum. Durmadan şu ayeti okuyor ve hiçkırta hiçkırta ağlıyordu: *رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضَلَّلَنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ* “Allahım, muhakkak onlar insanların çoğunu saptırmıştır. Kim bana tâbi olursa bendendir. Kim de isyan ederse, Gafûr sensin, Rahîm sensin.” (İbrahim 14/36)

Onun kıldığı namazı, Hz. Âişe validemiz (r.a.) anlatırken; “Öyle kıyamda dururdu ki, sorma gitsin. Öyle rûkûa varırdı ki, sorma gitsin ve öyle secde ederdi ki, sorma gitsin!”⁵⁷ demiş ve Allah Rasûlü'nün kıldığı namazın güzelliğini ve uzunluğunu bu ifadelerle belirtmiştir.

İşte Rasûlüllah'ın (s.a.s.) kıldığı bu uzun namazları gören ashap namazlarını olabildiğince Rasûlüllah'ın (s.a.s.) namazına benzetiyor ve bu uzun namazlarında Kur'an okuyorlardı. Tabii olarak böyle bir namaz kılma, Kur'an'dan uzun sureler ve ayetler ezberlemeyi gerektiriyordu.

53 Nesâi, İşretü'n-nisâ 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/128,199,285.

54 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebir*, 12/84; Deylemî, *Müsned*, 1/172; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, 2/271.

55 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/149.

56 Buhârî, *teheccüd* 9; Müslim, *müsafırın* 204.

57 Buhârî, *Teheccüd* 16; Müslim, *Müsafırın* 125.

Ashap Kur'an'a o kadar düşküdü ki, en tehlikeli anlarda bile Kur'an okumaktan vaz geçmiyorlardı. Geceleri ashabin evleri adeta anı kovanı gibi Kur'an sesleriyle çınliyordu. Mesela bir sefer sırasında Peygamber Efendimiz (s.a.s.) bir vadinin kenarında mola vermişti. "Kim bizim için nöbet tutup koruyacak?" diye sorunca, Muhacir ve Ensardan birer sahabi vazifeyi üzerlerine aldılar. Rasûlullah (s.a.s.) bunlara: "Şu geçidin girişini tutun (orada bekleyin)!" dedi. Bu iki zat, geçidin ağzına gelince Muhacirden olanın uykusu geldi. Ensardan olan da namaz kılmaya başladı. Durumu anlayan düşman bir ok attı ve tam da namaz kılana isabet ettirdi. Sahabi oku çıkarıp namazına devam etti. Müşrik isabet ettiremedim düşüncesiyle atmaya devam etti. Öyle ki üçüncü okunu da attı. Ancak sahabi yaraya aldırmadan namaza devam etti. Bir müddet sonra arkadaşı uyandı. (Müşrik bunların iki kişi olduğunu görünce) yerinin farkına vardıklarını anladı ve kaçtı. Muhacirden olan zat, arkadaşındaki kanı görünce: "Sübhanallah! Sana ilk oku atınca beni niye uyandırmadın?" deyince o; "Öyle bir sure okuyordum ki, kesmek istemedim"⁵⁸ diye cevapladı.

Görüldüğü üzere sahabe Kur'an'a o denli bağlıydı ki, en tehlikeli anlarda bile onu okumayı bırakmıyor, ondan aldığı zevk ve lezzet yaranın elemi hissettirmiyordu. En tehlikeli şartlarda bile Kur'an'a bu denli bağlı olan ve onu okumadan vaz geçmeyen ashabin, elbetteki diğer zamanlardaki bağlılığı ve Kur'an-ı Kerim'le olan irtibatı çok daha derindi.

Ashap geceleyin namazlarında uzun sureler okurdu ve gece ibadetleri, başkalarının da dikkatini çekecek ölçüdeydi. Ashap karşısında sürekli hezimet yaşayan Rum ve Fars kralları, gerek onları yakından tanımak için kullandıkları casuslardan, gerekse onlarla savaşan askerlerden aldıkları cevaplar aynıydı. Ashap "ruhbanun filleyl fursanun binnehardı." Yani gece abid, gündüz ise cesur bir cengaverdi. Şayet aralarına oturup da yanındakiyle konuşmaya kalksan, onların Kur'an okuma sesinden arkadaşının ne dediğini anlayamazdın. Zira onlar sürekli Kur'an okur ve Allah'ı zikrederlerdi.⁵⁹

İbadete düşkün olan ashap, Allah Rasûlüne (s.a.s.) hangi ibadetin Allah Teâlâ'ya daha sevimli olduğunu sorduklarında, onları Kur'an'a teşvik ediyordu. Bunlardan birinde yine sorduklarında, Rasûlullah (s.a.s.): "el-Hallu'l-Mürtehil" (bitirince tekrar yola başlayan) diye cevap verdi. Bu da nedir deyince

58 Ebû Davûd, Tahâret, 79.

59 İbn Kesir, *Tefsir*, 7/16.

ce; “Kur’an’ı başından sonuna kadar okumak, bitirince de yeniden başlamaktır.”⁶⁰ dedi.

Buna benzer teşvikleri alan ashap daha büyük bir iştihakla Kur’an’a sarılıyor, okuyor ve ezberliyorlardı. Ezberlemekle de kalmıyor, ezberlediklerini her vesilede okuyorlardı. Çünkü onu okumaları onlara ibadet sevabı kazandıran bir faktördü.

Ashabın boş bir vakit ve uygun bir ortam bulduğunda ilk yaptıkları şey yine Kur’an okumaktı. Kur’an okuma ibadeti, onlar için bir zorunluluk değil, aksine onlara zevk veriyordu. Bu zevk onları Kur’an’a yaklaştırıyor, bu yaklaştırma onu ezberlemeyi netice veriyor, hafızada bulunan bu eşsiz ezber de sürekli okumayı gerektiriyordu.

Ashaptan Useyd b. Hudayr adındaki sahabinin yaşadığı şu durum da bize göstermektedir ki, ashap için Kur’an okuma, vaz geçemedikleri önemli bir ibadetti ve bu ibadeti hiç aksatmıyorlardı. Bir gece hurma harmanında iken, ortamın sakin olduğu ve kimsenin de bulunmadığı böyle تنها bir zamanda, sahabe uykuyu değil Kur’an’ı tercih ediyordu. Böyle bir esnada Kur’an’dan Bakara suresini okumaya başladı. Hemen yakınında ise atı bağlıydı. Birden bire atı şahlandı. Bunun üzerine Kur’an okumaya ara verdi. At da sakinleşti. Useyd tekrar okumaya başlayınca at tekrar şahlandı. Üseyd yine okumaya ara verince at yine sakinleşti. Biraz sonra yeniden okumaya başlayınca at yeniden şahlandı. Oğlu Yahya ata yakın bir yerde uyuyordu. Ona bir zarar vermemesi için atın yanından uzaklaştırmaya gitti. Bir aralık başını semaya doğru kaldırıncı bir de ne görsün! Gökte şemsiye gibi bir şey ve içerisinde kandilimsi nesnelere var. Sabahleyin hemen Rasûlüllah’ın (s.a.s.) yanına gelerek başından geçenleri anlattı. Hz. Peygamber (s.a.s.) de kendisine şöyle dedi: “O gördüklerin neydi bilir misin?” O da hayır cevabını verdi. Bunun üzerine; “Onlar meleklerdi. Senin sesine gelmişlerdi. Şayet sen okumaya devam etseydin onlar seni sabaha kadar dinleyeceklerdi. Öyle ki, sabahleyin herkes onları seyredebilecek ve onlar halktan gizlenmeyecekti.” buyurdu.⁶¹ Başka bir rivayette ise Kur’an okunurken inen şeyin “sekîne” olduğu belirtilir.⁶²

Kur’an’ın her bir harfinin insana en az on sevap kazandıracığı müjdesini alan ashabın, zaten ondan geri durması da mümkün değildi. Allah Rasûlü

60 Tirmizî, Kıraat 4.

61 Buhârî, Fedâilu'l-Kur'an 15; Müslim, Müsâfirin 242.

62 Buhârî, Fedâilu'l-Kur'an 11; Müslim, Müsâfirin 240.

“Kur'an-ı Kerim'den tek bir harf okuyana bile bir sevap vardır. Her hasene on misliyle değerlendirilir. Ben “Elif lâm Mîm” bir harf demiyorum. Aksine “Elif” bir harf, “Lâm” bir harf, “Mîm” de bir harftir.”⁶³ buyurmuştu.

Ashap arasında Kur'an'ı üç günde hatta bir gecede hatmedenler vardı.⁶⁴ Bir defasında Hz. Peygamber (s.a.s.) Abdullah b. Amr'ı yanına çağırmış, ayda bir hatim yapmasını önermişti. O daha fazlasına gücünün yettiğini söyleyince, o zaman haftada bir olsun demişti. Bundan daha kısa süreye de izin vermemiştir.⁶⁵

Ashap sadece Kur'an'ı lafız olarak okuyup ezberlemiyor, lafzın yanında onların saf kültürlerini de oluşturuyordu. Toplumun bütün katmanları onun manasıyla da sıkı bir ilişki içerisindeydi. Öyle ki halife bile olsa şayet Kur'an'ın hilafına bir hüküm verecek olsa, hemen karşısına dikilerek, gerçeği haykırmadan edemezlerdi. Onlarca örnekten sadece bir tanesi şöyle cereyan etmiştir:

Hz. Ömer (r.a.), evlilik akdi esnasında tespit edilen mehir miktarı hakkında üst sınır belirlenmesi gerektiğini söylüyor. O, bunu mehir miktarının evliliğe engel olmaması için yapıyordu. Bir hutbe esnasında mescidde okunan hutbe karşısında, bugün adını sanını dahi bilmediğimiz bir kadın şöyle diyor: “Ya Ömer! Senin bana ulaşmayan bir başka bilgiyle Efendimizden duyduğun bir şey mi var? Çünkü Kur'an'da Allah Teâlâ; “Bir eşinizden ayrılıp da yerine başka bir eşle evlenmek isterseniz, ayrıldığınız hanıma yüklerle mehir vermiş olsanız da, içinden ufak bir şey bile almayın. Boşanmaya sebep uydu-
rup iftira ederek, göz göre göre günaha girerek bunu almanız hiç münasip olur mu?” (Nisa 4/20) buyuruyor. Demek ki kantar kantar mehir verilebilir.” Hz. Ömer, o kadının itirazını yerinde buluyor ve kendi kendine “Allah'ım istiğfar ediyorum, insanlar Ömer'den dinlerini daha iyi biliyor!”⁶⁶ diyerek sözünü geri alıyor.

Bunlar da göstermektedir ki ashap, Kur'an'ı kendilerine adeta vird ediyor ve kısa sürede de tamamını okuyarak yeniden başlıyorlardı. Böyle okumalar onun anlamının da çok iyi bir şekilde kavranmasına sebep oluyordu. Aynı zamanda bu da onun yazılması, ezberlenmesi ve dolayısıyla korunması zorunluluğunu doğuruyordu.

63 Tirmizi, Sevâbu'l-Kur'an, 16.

64 Heysemî, a.g.e, 7/171.

65 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'an, 34.

66 İbn Kesir, Tefsir, 2/212-213.

6. Tefsir Boyutu

Kur'an'ın ezberlenmesi, yazılması ve korunmasındaki diğer bir sebep de tefsir kitaplarıdır. Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayeti ve Hz. Peygamber pek çok hadisi Kur'an'ın okunması yanında, özellikle üzerinde derin tefekkür edilmesi ve anlaşılmasına vurgu yapmıştır. Bu teşvikler bütün bir tarih boyu kendisini farklı şekilde göstermiştir. Bunlardan birisi de tefsirlerdir. İlk dönemden itibaren özellikle de ümmetin önde gelen bilginleri, en yoğun ve kıymetli çalışmalarını tefsire ayırmışlardır. Konunun en kesin kanıtı, dünyanın değişik yerlerindeki kütüphanelerdir. Bu kütüphanelerde hususiyile de tefsirle ilgili çalışmalar en büyük yeri tutmaktadır. Bu da Müslümanların her asırda Kur'an'ı anlama iştiağından kaynaklanmıştır. Her bir müfessir kendi döneminde, gerek kendi ilgi sahası, gerek dönemin ihtiyaçları ve gerekse Kur'an'ın anlaşılması gereği gibi önemli saiklerden dolayı tefsire yönelmiş ve önemli eserler telif etmiştir.

Kur'an, müminlerin şahsi ve içtimai hayatlarını düzenlemek gayesiyle teşrii hükümler vaz' ediyordu. Bu hükümleri istinbat etmek sadece Arapça'yı bilmekle mümkün olmaz. Geçmiş ümmetlerin, hususiyile Ehl-i Kitab'ın sapıtıkları mevzuları bildiriyor, tahrif ettikleri hadiseleri düzeltiyor, ihtilafa düşükleri meseleleri hallediyordu. İstikbalde vukua gelecek bazı vakalar ve keşiflere işaret ediyor, uhrevi hayat hakkında son derece mücmel malumat veriyordu. Onda müteşabih ayetler, müphem bırakılan hususlar, tahsisi murat edilen umumi hükümler vardı. Bu sahalarla alakalı ayetleri layıkıyla anlamak, o mevzularda yüksek bir ilmi seviyeye bağlıdır. Bir kısım mühim vasıflarını hülasa ettiğimiz böyle bir kitabın herkes tarafından kolayca ve incelikleriyle anlaşılması elbette kolay değildir.⁶⁷

Hiz. Peygamber (s.a.s.) hayatta iken lazım gelen hususları ahabına açıklıyordu. Ayrıca kapalı kalan, ihtiyaç hissedilen meseleleri ona soruyorlar, o da beyan ediyordu. Hiz. Peygamber'in bu tefsirleri aralarında yayılıyordu. Ahabın ayrıca hem tefsir etmelerine lüzum kalmıyor hem de peygamberin aralarında bulunduğu bir sırada açıklamaktan teeddüp ediyorlardı. Onun tefsirinin yanında başka izahları caiz görmüyorlardı. Lakin o ahirete irtihal edince vahye dayanan masum menbaa müracaat etme imkânından mahrum kaldılar. Diğer taraftan İslam'ın yayılmasıyla yeni meseleler ortaya çıktı. İslam'ı kabul yahut ona inkiyad eden eski kültürleri tevarüs etmiş insanların ve bizzat dinini muhafaza eden Ehl-i Kitab'ın tesiriyle yabancı menşeli sapık cereyanlar intişar etmeye başladı. Bu cereyanlara mensup olanların nazariyelerini

67 Yıldırm, Suat, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, Yeni Akademi Yayınları, İzmir 2006, 1/14.

Kur'an'a isnad ettirmek gayretleri tekellüften uzak olmamakla beraber, inanlarının bulunması neticesiz kalmıyordu. Çünkü bir taraftan Kur'an'ın tefsirini bilmeyenlerin adedi artıyor, diğer taraftan Kur'an'ın maksadına muhalif te'viller yapıyordu. Ashabın gerekli yerleri malumatları nispetinde tefsir etmeleri ihtiyacı baş göstermişti.⁶⁸

İşte bu önemli ihtiyaca cevap vermek için Müslüman âlimler zengin bir hazine olacak tefsirler telif etmişlerdir. Bu tefsirler müellifin gerek ilgi alanından gerek yaşadığı dönemdeki ihtiyaçlardan ve gerekse başka sebeplerden dolayı yorum açısından bazı farklılıklar içermektedir. Bu son derece normaldir. Zira Kur'an her asrın kitabıdır ve her döneme hitap eder. Müfessirler de bunu eserlerinde gerçekleştirmeye, onun yorumuna muhtaç kısımlarını yorumlamaya çalışmışlardır.

Bu açıdan tefsir tarihine baktığımızda rivayet, dirayet, tasavvufi, felsefi, edebi/ictimai, fikhî, fennî, lügavî, kelamî vb. tefsir ekollerinin⁶⁹ olduğunu görürüz. Bunların yorumları zaman zaman birbirinden ayrı olsa da, hepsindeki ortak noktanın Kur'an-ı Kerim'in Fatiha ile başlayıp Nâs suresiyle bitirilmesi. Yani ilk dönemlerden itibaren -ki elimize ulaşan ilk tefsir h. 150'de vefat eden Mukatil b. Süleyman'ın tefsiridir- günümüze, ister Şia, ister Hariciler, isterse başka mezhepler olsun her birinin tefsir kitabındaki Kur'an aynı Kur'an'dır. Hatta sure tertipleri de aynıdır. İşte bu da Kur'an'ın korunmasında aynı bir vesile ve bir kanıt olarak kabul edilebilir.

7. Psikolojik Boyutu

İnsanlar zor zamanlarda daha azimli olurlar. Davalarına daha bir gönülden inanır ve sadakatle yapışırlar. Bu anlamda özellikle de İslamiyet'in ilk yılları ve Resûl'ün (s.a.s.) hayatta olduğu dönemlere baktığımızda, ashabın bazen annelerini-babalarını, bazen yakınlarını, bazen bizzat kendi öz canlarını bu uğurda feda ettiklerini görürüz. Hiçbir engelin onları yollarından döndüremediğini, Allah Rasûlü ve getirdiği mesaja var güçleriyle sarıldıklarını, bu yolda önlerine çıkan her engeli aştıklarını müşahede ederiz. Böyle bir ruh hali içinde olan ashap, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) sahip çıktığı gibi, Kur'an'a da sahip çıkıyor, onu can kulağıyla dinliyor, yazıyor ve ezberliyordu.

Özellikle ilk dönem itibarıyla Müslümanların yaşadıkları ve karşılaştıkları sıkıntılara baktığımızda tarihte eşine rastlanmaz fedakârlıkların yapıldığı-

68 Yıldırım, a.g.e, 1/16-17.

69 Bkz: Turgut, Ali, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, İfâv Yayınları, İstanbul 1991; Aydın, Davut, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, Işık Yayınları, İstanbul 2004.

nı görürüz. Mekke'de dinin tebliğinin ilk yıllarında Müslümanlara sıcak kumlar üzerinde ölünceye kadar yapılan işkencelerden kaynar kazanlara atılmalarına, sıcak çölde üzerlerine kocaman kayaların konulmasından hasırlara sarılıp yakılmalarına, her şeylerine el konulup Mekke'den çıkmaya zorlanmalarından evlatlarına el konulmasına, Medine'de bile rahat bırakılmayıp her türlü korkunun verilmesinden yapılan savaşlara kadar her türlü sıkıntı çektilmiştir. Buna rağmen dininden dönen, Kur'an-ı Kerim'i bırakan görülmemiştir. Onların bu sıkıntıları yaşamalarının sebebi Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ve onun getirdiği Kur'an'a inanmalarıydı. Böyle ağır bedeller karşılığında elde ettikleri Kur'an'a karşı bigâne kalamazlardı. Ne akılları ne vicdanları ve ne de psikolojileri böyle bir uzaklaşmayı kabul edemezdi. Nasıl etsin ki, bu uğurda hayatlar, mallar, canlar vermişlerdi. Bu da onların Kur'an'a daha bir sıkı bağlanmalarını, en önem verdikleri şeyin o olduğunu gerekli kılıyordu.

SONUÇ

Tarihte Kur'an'ın okunması, ezberlenmesi ve korunmasına gösterilen hassasiyet başka hiçbir kitaba nasip olmamıştır. Bu özellik onun hem kendine özgü özelliğinden hem de ona sahip çıkan sağlam bir toplumun bulunmasındandır. Okunması, kayda geçirilmesi ve ezberlenmesi son kitap olması gereğidir. Bu özelliğin yanında ayrıca Yüce Mevla ona, hem son derece titiz bir şekilde yazılması hem sürekli okunması hem de aynı zamanda ezberlenmesi için müstesna diyebileceğimiz şartları yaratmıştır.

Makalede ulaştığımız sonuçları şu şekilde maddeleştirebiliriz:

1. Kur'an'ın korunması, öncelikle onu gönderen Cenabı Hakk tarafından garanti altına alınmıştır.

2. O öyle bir eşsizliğe sahiptir ki, sahipsiz kalması imkansızdır. İnsanların gözlerini kamaştıran mükemmel ve iri bir elmasın, etrafındaki kimselerin dikkatlerini kendisine çekmesi gibi, Kur'an, çevreye saçtığı ışık tayflarıyla herkesin dikkatlerini üzerine çekmiş ve onların korunmasına mazhar olmuştur. Kur'an öyle bir üslûba sahiptir ki, onun ayetlerini duyan Arap ve Acem belligeri ona secde etmiş, onun muhteva güzelliklerini sezip anlayan hakikatşinas edipler, o söz sultanının yanında edeple iki büküm olmuşlardır.

3. Kur'an'ın dışında usanmadan birkaç defa okunabilen bir kitap yoktur. Kur'an'dır, defalarca okunmasına, çokça hatmedilmesine, namazlarda ve çeşitli vesilelerle kıraat olunmasına rağmen okuyana usanç ve bıkkınlık vermez. Nice müstesna eserler, fikir yazıları ve şiirler orijinalliğini ve değerini

kaybeder. Hem doğruluğu hem de aktüalitesi yönünden değerini yitirir. Ama Kur'an, ne lâfzı ne okunuşu ne mana ve muhtevası ne orijinalliği ve aktüalitesi ne de doğruluğu açısından eskimez. Hatta her geçen gün ruhlara, vicdanlara, akıl, kalp ve zihinlere yeni yeni manalar doğurur, yepyeni fikir ve bilgiler verir ve tazeliğini her dönem arttırarak muhafaza eder.

4. Hiçbir yazar eserinde, kendisinin ve eserinin korunacağını ve bahsettiği hakikatlerin bir gün bütün âlemin ufuklarında yayılacağını kesin bir dille ifade edemez. Çok makaleler, kitaplar, şarkılar bir ara liste başı olur, sonra da söner ve unutulur gider; yerlerine yenileri gelir, onlar da eskir ve bu hep böyle sürer gider. Hâlbuki bizzat Kur'an'da "Allah seni insanlardan koruyacaktır." (Mâide 5/67) ve "Kur'an'ı Biz indirdik ve onun koruyucuları da Biz'iz." (Hicr 15/9) denilerek, Peygamberimizin de, Kur'an'ın da her türlü tehlike, yıpranma, sû-i kast ve akla gelebilecek maddî-manevî taarruz ve tuzaklardan korunacağı açıkça ilân edilmekte ve bu ilân geçerliliğini hâlâ muhafaza etmektedir, kıyamete kadar da edecektir.

5. Kendisine Kur'an'ın nazil olduğu peygamberin başta gelen görevi onun ezberlenip başkalarına aynen aktarılmasıdır. Düşmanlarının dahi eminliğini kabul ettikleri vahyin yeryüzündeki emini Hz. Muhammed (s.a.s.), gökyüzünün emini olan Cibril'den vahyi almış, ezberlemiş ve ardından da ashabına yazdırmıştır. Yazılarda herhangi bir yanlışlığın olup-olmadığını kontrol için de hemen yazana okutarak onu dinlemiştir.

Allah Rasûlü (s.a.s.), vahyi gerek dini tebliğde gerek namazlarında gerek diğer zamanlarda sürekli okumuş ve böylece bütün bir Kur'an kendi ağzından duyulmuş, böylece eksiksiz ve tam bir şekilde aktarılma niteliğini kazanmıştır. Ayrıca her yıl Cibril'le Ramazan ayında o güne kadar gelen vahiy yeniden baştan okunmuş, rivayetlere göre bu mukabelelerde vahiy kâtiplerinden bazıları da hazır bulunmuştur.

6. Şüphesiz Ashab-ı Kiramın, Kur'an'ın muhafazası konusundaki rolü oldukça önemlidir. Zira onlar Kur'an'ı her şeye tercih ediyor, ondan asla uzak kalmıyor, onu okuyor, ezberliyor ve yazıyorlardı. Bunun yanında sahabe, sadece ezberlemekle de kalmıyor, aynı zamanda onu başkalarına ulaştırmada da aracı bir rol üstleniyordu.

7. Kur'an-ı Kerim'in okunması ibadet olarak kabul edilmiştir. Böyle bir özelliğe sahip olması, ashabın ona daha bir ihtimamla yaklaşmasına, namazlarını ve vakitlerinin büyük bir kısmını onu okuyarak geçirmelerine sebep olmuştur. Değil sadece imkânların elverdiği zamanlarda, savaş esnası gibi

şartların en olumsuz olduğu zamanlarda bile ashop, Kur'an okumaktan kendini alamamış ve bereketli böyle bir ibadeti yerine getirmişlerdir.

8. İlk dönemden itibaren yapılan tefsirlerin de onun korunmasında aynı bir yeri vardır. Zira ilk dönemden günümüze bütün ekollere ait tefsirlerde görülen aynı Kur'an metnidir. Yani yapılan tefsirler hangi ekole ait olursa olsun tefsirlerine aldıkları sıralama ve surelerdeki ayetler aynıdır. Ne fazla ne de eksik bir şey vardır.

9. Ashabı üstün yapan şeylerin başında onların bütün tehlikeleri göze alarak Peygamber'e (s.a.s.) ve ona nazil olan Kur'an'a sahip çıkmalarıdır. Onların bu sahip çıkması en zor şartlarda olmuştur. Adeta kelle koltukta bu işe omuz vermişlerdir. Dolayısıyla böyle zor şartlarda elde ettikleri Kur'an gibi bir hazineyi öyle kolayca harcamak ve ona sahip çıkmamak, insanın psikolojik yapısıyla da tezat teşkil etmektedir. Bütün bu gerçeklerden sonra çok rahat bir şekilde diyebiliriz ki, Kur'an iç içe girmiş değişik faktörlerle korunmuş, yazıya geçirilmiş ve günümüze kadar adeta böyle demirden bir zırh içinde gelmiştir.